

Rola płci w spostrzeganiu etnicznym¹

Danuta Bocheńska*

Instytut Psychologii, Uniwersytet Opolski, Opole

THE ROLE OF GENDER IN ETHNIC PERCEPTION

A group of 406 Polish university students (210 women and 196 men) described typical representatives of selected ethnic groups, and their typical female and male members. The results indicate an effect of masculinization of ethnic images, i.e., the descriptions of typical representatives of ethnic groups resemble the images of typical men of those nationalities significantly more than they do those of typical women, even for the most democratic nations with a high social status of women. The differences registered between the images of typical representatives of ethnic groups and their male and female members concerned mainly the attributes basic for gender stereotypes. The images of women were significantly more favorable than those of men. The gender-of-stereotype-holders-bias in ethnic perception was also indicated. Although the level of masculinization of ethnic images was similar among the female and male participants, the men perceived more (than the women) similarity between women, men and nations. Several differences were revealed between women's and men's perception of typical representatives of ethnic groups, and of ethnic gender subgroups, without, however, the predicted effect of gender in-group favoritism. Instead, the effect of ethnic in-group favoritism of Poles was related to gender, both of the participants and of ethnic target-groups.

Chociaż współcześnie coraz bardziej docenia się znaczenie badań nad różnicami płciowymi w zakresie procesów psychicznych (Eagly, 1995; Hyde i Plant, 1995; Marecek, 1995; Buss, 1995, Howard i Hollander, 1997; Best i Williams, 1997) to stereotypy i postawy etniczne są tradycyjnie analizowane bez uwzględniania roli, jaką może w tym obszarze zjawisk odgrywać płeć – zarówno ludzi, którzy są podmiotami spostrzegania etnicznego, jak też przedstawicieli grup narodowych, które są owego spostrzegania przedmiotem. Incydentalnie porównywane są dane na temat stereotypów tworzonych przez kobiety i mężczyzn (np. Abate i Berrien, 1967), zaś cechy typowe dla grup etnicznych najprawdopodobniej (bo założenia na ten temat nie są jasno sformułowane) traktowane są jako wypadkowa cech kobiet i mężczyzn danej narodowości. Amerykanki Eagly i Kite (1987) wykazały jednak w swoim pionierskim w tej dziedzinie badaniu, że pojęcie narodu (grupy etnicznej) było najczęściej rozumiane przez badanych przez nie studentów (zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn) jako odnoszące się w większym stopniu do mężczyzn niż do kobiet będących członkami owej grupy. Oznaczało to, że rekonstruowane w ich badaniach stereotypy narodowe okazały się bardziej podobne do stereotypów mężczyzn, niż do stereotypów kobiet tej samej narodowości. Autorki

interpretowały te wyniki jako skutek nierównego statusu społecznego kobiet i mężczyzn w wielu opisywanych narodach². Ponieważ status mężczyzn jest często wyższy, to oni właśnie stają się bardziej widoczną, a przez to prototypową dla stereotypu grupą, zaś ich zachowanie – bardziej dostępnym źródłem informacji dla przedstawicieli grup obcych, starających się stworzyć sobie jakiegoś wyobrażenie o innych narodach. Trzeba dodać, że opisany efekt maskulinizacji stereotypów etnicznych okazał się istotny jedynie dla niektórych opisywanych grup narodowych, głównie dla tych, które były mniej pozytywnie charakteryzowane (zaćofane, mniej przyjazne wobec USA, mniej sympatyczne itd.) i o wyższym statusie mężczyzn. Natomiast efekt ten nie występował w przypadku narodów (choć nie wszystkich) zamieszkujących demokratyczne, wysoko rozwinięte kraje, o podobnym statusie społecznym kobiet i mężczyzn.

¹ Prezentowane badania zostały przeprowadzone w ramach indywidualnego grantu nr 1156/1997 przyznanego autorce przez the Research Support Scheme na realizację projektu pt. „The role of gender in ethnic perception”.

² We wcześniejszych badaniach Eagly i Steffen (1984) wykazały, że natężenie typowo kobiecych oraz męskich atrybutów w charakterystykach dotyczących osób obu płci zależało od pełnionych przez nie ról zawodowych (i swobody ich wyboru). Na przykład kobiety pracujące zawodowo opisywane były jako bardziej sprawcze (*agentic*) nie tylko w porównaniu z gospodyniami domowymi, ale także z pracującymi mężczyznami.

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować pod adresem: Danuta Bocheńska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Opolski, ul. Oleska 48, 45-052 Opole.
E-mail: danutab@uni.opole.pl

Eagly i Kite skoncentrowały się na problemie maskulinizacji stereotypów etnicznych jako konsekwencji spostrzeganego przez badanych relatywnego statusu społecznego obu płci w poszczególnych narodach, pozostawiając na marginesie kwestię różnicowania perspektywy kobiet i mężczyzn jako podmiotów percepcji etnicznej. Wynikało to prawdopodobnie z tego, że zanotowały one niewiele różnic pomiędzy stereotypami etnicznymi tworzonymi przez kobiety i mężczyzn. Wydaje się jednak, że indywidualne doświadczenia społeczne jednostki, w tym przypadku związane ze statusem własnej płci, mogą się stać punktem odniesienia dla percepcji obcych grup narodowych (być może szczególnie wówczas, gdy człowiek dysponuje niewielką wiedzą na ich temat). Bardziej wyrównany status społeczny płci osób dokonujących opisów innych narodów byłby źródłem nikłego efektu maskulinizacji stereotypów etnicznych, lub jego braku. Taka sytuacja miała być może miejsce w badaniach Eagly i Kite, z udziałem amerykańskich studentów, gdzie efekt maskulinizacji niektórych stereotypów etnicznych był słabszy niż można było oczekiwać. Natomiast funkcjonowanie ludzi według bardziej konserwatywnego modelu społecznych ról obu płci, zakładającego wyższy status mężczyzn, mogłoby powodować większe podobieństwo dokonywanych opisów narodów do opisów dotyczących męskich reprezentantów poszczególnych narodowości. Można przypuszczać, że polscy studenci posługiwać się będą bardziej konserwatywnym modelem ról płciowych niż ich Amerykańscy odpowiednicy, a co za tym idzie, efekt maskulinizacji będzie występować nie tylko w opisie narodów o wyższym statusie mężczyzn, ale także (choć prawdopodobnie jednak w mniejszym stopniu) tych bardziej nowoczesnych, demokratycznych, o równych prawach kobiet i mężczyzn (np. Amerykanów). Można także oczekiwać, że zakładany w przypadku polskich studentów bardziej tradycyjny (niż u studentów amerykańskich) model ról płciowych spowoduje wystąpienie liczniejszych (niż w badaniach Eagly i Kite) różnic pomiędzy studentkami i studentami w zakresie sposobów charakteryzowania narodów oraz ich kobiecych i męskich reprezentantów.

Indywidualna perspektywa, związana z określonym doświadczeniem pełnienia roli kobiety lub mężczyzny, powinna między innymi spowodować różnice w natężeniu atrybutów, przy pomocy których opisywane są wymienione grupy etniczne.

Interesującą kwestią wydaje się także sprawdzenie, czy istnieje związek pomiędzy płcią uczestników badań i natężeniem, powszechnie rejestrowanego w badaniach nad spostrzeganiem etnicznym, efektu faworyzowania własnej grupy narodowej?

Ponadto, przez analogię do zanotowanego wśród studentów efektu faworyzowania studentów innych narodowości (jako grupy bardziej podobnej, z którą można się identyfikować) w stosunku do narodów jako całości (Bocheńska, 1995), można przypuszczać, że także własna płeć może się stać podstawą faworyzowania tych przedstawicieli innego narodu, którzy są tej samej płci co podmiot. Efekt taki byłby formą interakcji dwóch czynników: płci podmiotu oraz płci obiektu spostrzegania etnicznego.

Podsumowując, w prezentowanych tu badaniach nad polskimi studentami przewidywano przede wszystkim wystąpienie efektu maskulinizacji wizerunków grup etnicznych, także tych o zbliżonym statusie społecznym obu płci. Ponadto, spodziewano się uzyskać dane na temat specyfiki spostrzegania narodów przez kobiety i przez mężczyzn, mogącej się wyrażać między innymi w istnieniu różnic w sposobie charakteryzowania grup etnicznych (np. natężeniu przypisywanych im atrybutów, czy globalnym stopniu pozytywności wizerunków), wystąpieniu efektu faworyzowania własnej płci w spostrzeganiu etnicznym, czy wreszcie – różnym nasileniu efektu faworyzowania własnej grupy etnicznej. Przy braku wcześniejszych danych na temat różnic płciowych w spostrzeganiu etnicznym kwestię tę traktowano w dużym stopniu jako problem otwarty.

METODA

Osoby badane. W badaniach uczestniczyło 406 studentów (210 kobiet i 196 mężczyzn) z pierwszego i drugiego roku siedmiu kierunków Uniwersytetu Opolskiego. Średnia ich wieku wynosiła 22.3. O udziale w badaniach decydowało losowanie grup. Badania przeprowadzono wiosną 1998. Realizowano je w grupach, na terenie Uniwersytetu Opolskiego, częściowo z pomocą studentów.

Kwestionariusz do opisu grup etnicznych. Kwestionariusz składał się z trzech identycznych części, służących do osobnego opisu grup etnicznych jako całości, oraz do opisu kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości. Każda część składała się z listy 24 cech (18 pozytywnych – odpowiadających wartościom instrumentalnym z *Value Survey* Milтона Rokeacha, 1973, oraz sześciu cech negatywnych dodanych przez autorkę) a także z listy 18 wartości ostatecznych (także z *Value Survey*). Listy wartości według Rokeacha zastosowali do badania wzajemnego spostrzegania grup etnicznych także Schwartz i Struch (1989). Cechy pozytywne to: ambitni, czysti, intelektualni, kochający, logiczni, niezależni, obdarzeni wyobraźnią, odpowiedzialni, odważni, opanowani, o szerokich horyzontach, pogodni, pomocni, posłuszni, uczciwi, uprzejmi, uzdolnieni i wybaczący, natomiast cechy negatywne to: agresywni, chłodni, leniwi, nieprzyjaźni, obłudni i podstępni. Lista wartości przedstawia się następująco: bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo rodziny, dojrzała miłość, komfortowe życie, mądrość, osiągnięcia, poczucie godności, pokój na świecie, prawdziwa przyjaźń, przyjemność, równowaga wewnętrzna, równość, szczęście, świat piękna, uznanie społeczne, wolność, zbawienie oraz życie pełne wrażeń.

Każdemu określeniu towarzyszyła 11-stopniowa skala (od 0 do 10) do pomiaru szacowanego stopnia natężenia cech w opisywanej grupie etnicznej, bądź (w przypadku listy wartości) do pomiaru szacowanej ważności nadawanej wartościom przez opisywaną grupę. „0” na skali oznaczało zupełny brak danej cechy (lub, odpowiednio – zupełny brak ważności wartości), „5” – średnie natężenie cechy (średnią

ważność wartości), zaś „10” – bardzo duże natężenie cechy (lub bardzo dużą wagę nadawaną wartości).

Obu listom towarzyszyły także skale do pomiaru poziomu pewności badanych co do trafności dokonanych przez nich oszacowań dotyczących natężenia wszystkich cech łącznie oraz ważności wszystkich wartości.

Studenci deklarowali także swoją postawę do opisywanych grup etnicznych (oraz kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości) posługując się 21-stopniową skalą, od „-10” (bardzo negatywny stosunek do danej grupy), przez „0” – oznaczające obojętność, do „+10” (bardzo pozytywny stosunek do opisywanej grupy).

Po wypełnieniu przez badanych zasadniczych części kwestionariusza, mierzono także, przy pomocy 11-stopniowych skal, na ile demokratyczny jest dany naród („0” – zupełnie niedemokratyczny, do „10” w pełni demokratyczny) oraz jaki jest społeczny status kobiet w tych narodach (od „0” – bardzo niski status społeczny kobiet, brak praw, do „10” – taki sam status społeczny kobiet i mężczyzn, równe prawa).

Każdy z badanych wypełniał kwestionariusz, dokonując charakterystyki dwóch (losowo dobranych spośród dziewięciu) grup etnicznych oraz kobiet i mężczyzn tych narodowości. Liczbę osób dokonujących opisów poszczególnych grup można znaleźć w tabelach 1 – 4. Wypełnianie kwestionariusza rozpoczynało się zawsze od opisu narodu jako całości (kolejność opisu grup etnicznych określano losowo), po czym następował opis kobiet i mężczyzn, także w losowej kolejności, tak, aby można było kontrolować wpływ kolejności prezentacji (która nie miała, jak się okazało, istotnego znaczenia dla dokonywanych charakterystyk). Po krótkiej przerwie studenci dokonywali opisu drugiej grupy etnicznej oraz kobiet i mężczyzn z tej grupy.

Grupy etniczne będące przedmiotem opisu nie były wybierane konsekwentnie według jednego kryterium. Przede wszystkim byli to, bez względu na relatywny status społeczny kobiet i mężczyzn, Polacy oraz większość narodów sąsiadujących z Polską (Niemcy, Czesi, Rosjanie, Litwini, Ukraińcy). Podyktowane to było brakiem wcześniejszych danych na temat roli płci w spostrzeganiu właśnie najbliższych nam przestrzennie grup narodowych. Dodatkowo uwzględnione zostały dwie odległe grupy etniczne, o wyraźnie odmiennym statusie płci. Amerykanie wybrani zostali jako naród wysoce demokratyczny i o wyrównanym statusie społecznym obu płci, natomiast Arabowie – jako grupa etniczna o wyraźnie tradycyjnym, konserwatywnym stosunku do społecznych ról kobiet i mężczyzn, oznaczającym niski status kobiet. Rumunów uwzględniono zarówno ze względu na niedalekie sąsiedztwo, jak i tradycyjny charakter ról płciowych. Przy tych niejednoznacznych zewnętrznych kryteriach doboru narodów, pogrupowano je, już po przeprowadzeniu badań, według szacowanego przez studentów stopnia demokratyzacji grup etnicznych oraz społecznego statusu kobiet (zob. wyniki dotyczące charakterystyki opisywanych grup etnicznych).

Zanim przejdziemy do omawiania wyników chcę jeszcze wyjaśnić status charakterystyk grup etnicznych w prezentowanych badaniach. Wprawdzie opisy poszczególnych narodów dokonane w oparciu o przyjętą tu metodę

badania byłyby przez wielu autorów, posługujących się tym pojęciem w dość elastyczny sposób, nazwane stereotypami etnicznymi (np. Marjoribanks i Jordan, 1986) to jednak, zgodnie z wcześniejszymi deklaracjami (Bocheńska, 1995), nie chciałabym nadużywać pojęcia stereotyp do określania oszacowań natężenia cech i ważności wartości dla poszczególnych narodów. Nie wszystkie bowiem dokonane opisy, i nie dla każdego atrybutu charakteryzują się wysokim poziomem zgodności pomiędzy badanymi oraz ich dużą subiektywną pewnością co do trafności oszacowań. Nie wiemy też nic o trwałości podawanych tu charakterystyk. Wydaje się zatem, że bardziej poprawnie (i ostrożniej) będzie mówić o wizerunkach grup etnicznych (to określenie jest odpowiednikiem stosowanego przez mnie wcześniej angielskiego: *ethnic image* lub *national image*; zob. np. Bocheńska, 1995), albo, odwołując się do zadania realizowanego przez badanych – po prostu o charakterystykach lub opisach. Jeśli w relacjonowaniu tych badań pojawi się czasem określenie stereotyp, to będzie ono miało charakter kolokwialny, a nie – teoretyczny.

WYNIKI

CHARAKTERYSTYKA OPISYWANYCH GRUP ETNICZNYCH

Grupy etniczne opisywane w tym badaniu znacząco różniły się pod względem przypisywanego im natężenia 24 cech oraz ważności nadawanej 18 wartościom ostatecznym. Analiza wariancji wykazała istotne efekty główne narodowości zarówno dla wskaźników natężenia / ważności poszczególnych cech i wartości (wszystkie F istotne na poziomie $p < .0001$), jak też dla globalnych wskaźników pozytywności opisów, rozumianych jako średni stopień natężenia wszystkich 18 cech pozytywnych łącznie (można je znaleźć w tabeli 2; $F = 37.89$, $p < .0001$). Biorąc pod uwagę ten ostatni wskaźnik, najbardziej pozytywne (choć trzęściowo bardzo różne) charakterystyki otrzymali Amerykanie (6.0) i Niemcy (5.7). Kolejne miejsca uzyskali Polacy (5.2), Litwini (5.2), Czesi (5.0) oraz Rosjanie (4.8). Najmniej korzystnie zostali scharakteryzowani Rumuni (rozumiani często przez badanych jako rumuńscy Cyganie w Polsce; 3.4), Arabowie (4.2), oraz Ukraińcy (4.4). Na podstawie wskaźników deklarowanych postaw wobec poszczególnych narodowości (od największej do najmniejszej przychylności), grupy etniczne lokują się w następującej kolejności: Polacy (5.3), Amerykanie i Litwini (oba wskaźniki: 3.7), Czesi (2.6), Niemcy (1.7) i Ukraińcy (1.6), Rosjanie (1.2), Arabowie (0.5) oraz Rumuni (-1.8). Są tu zatem pewne różnice w stosunku do kolejności opartej na globalnym wskaźniku pozytywności opisów. Niemcy, pomimo pozytywnej charakterystyki uzyskali niższy wskaźnik przychylności postaw (na temat tej rozbieżności zob. Bocheńska, 1999), zaś postawy wobec Polaków są najbardziej pozytywne, chociaż pod względem pozytywności opisu ustępowali oni Amerykanom i Niemcom.

Badani studenci byli wysoce pewni trafności charakterystyk Polaków (7.3 dla oszacowań cech i 7.8 dla osza-

cowań wartości), dość pewni charakterystyk dotyczących Niemców (6.2; 6.5) i Amerykanów (6.1; 6.5) oraz umiarkowanie pewni trafności dokonywanych przez siebie opisów pozostałych grup: Arabów (5.8; 5.8), Ukraińców (5.6; 5.2), Rosjan (5.5; 5.5), Rumunów (5.5; 5.5), Litwinów (5.5; 5.2), oraz Czechów (5.0; 4.9).

Łączne średnie wskaźniki przypisywanego poziomu demokracji oraz statusu społecznego kobiet pozwoliły ustalić następującą kolejność grup etnicznych: Amerykanie (7.4), Niemcy (6.9), Polacy (5.8), Czesi (5.7), Litwini (5.3), Ukraińcy (4.2), Rosjanie (3.8), Rumuni (3.2), Arabowie (2.0).

Przytoczone wyżej ogólne charakterystyki dziewięciu grup etnicznych opisywanych przez badanych studentów mają stanowić tło dla przedstawionych dalej prawidłowości wynikających z porównań pomiędzy opisami typowych przedstawicieli grup etnicznych jako całości oraz opisami dotyczącymi kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości. Ze względu na ograniczone ramy tego artykułu, porównania te nie będą jednak zawierać szczegółowych danych na temat natężenia cech i ważności wartości w charakterystykach poszczególnych grup.

MASKULINIZACJA WIZERUNKÓW GRUP ETNICZNYCH

Zgodnie z przewidywaniami, wizerunki narodów tworzone przez badanych studentów okazały się bardziej podobne do ich charakterystyk dotyczących typowych mężczyzn niż do charakterystyk typowych kobiet danej narodowości. Wskazują na to dwie miary podobieństwa pomiędzy opisami grup etnicznych jako całości i opisami obu płci zastosowane w tym badaniu. Są to:

a) liczba istotnych różnic (dwustronny test t , $p < .05$) pomiędzy wskaźnikami natężenia cech/ważności wartości w opisach narodów oraz kobiet i mężczyzn danej narodowości (miara ta ma przede wszystkim charakter ilustracyjny, natomiast dostarcza mniej konkluzyjnych danych dla porównań grup etnicznych), oraz

b) średnie indywidualne współczynniki korelacji pomiędzy wskaźnikami natężenia cech/ważności wartości w opisach narodów oraz kobiet i mężczyzn danej narodowości.

Tabela 1 zawiera dane na temat liczby istotnych różnic uzyskanych w wyniku porównań testem t wskaźników poszczególnych atrybutów w opisach narodów oraz ich kobiecych i męskich przedstawicieli, osobno dla 18 cech pozytywnych i 6 cech negatywnych oraz dla 18 wartości.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1, zanotowano mniej różnic pomiędzy opisami narodów i mężczyzn niż pomiędzy charakterystykami narodów i kobiet. Innymi słowy, wyobrażenia badanych studentów na temat grup narodowych okazały się bardziej zbliżone do ich wyobrażeń dotyczących typowych mężczyzn, niż typowych kobiet danej narodowości. Przy okazji warto dodać, że zanotowane istotne różnice dotyczyły głównie cech i wartości uznawanych za podstawowe dla stereotypów płci. Tak zatem, stereotypowo „męskie” atrybuty (np. cechy: ambitni, logiczni, intelektualni, niezależni, odważni, lub wartości takie jak osiągnięcia) były bardzo często spostrzegane jako bardziej typowe zarówno dla mężczyzn, jak i dla narodów, niż dla kobiet, natomiast atrybuty „kobiece” (np. cechy: kochający, pomocni, wybaczący czy wartości: bezpieczeństwo rodziny, dojrzała miłość) – jako bardziej charakterystyczne (bardziej cenione) dla kobiet niż dla mężczyzn i narodów

Tabela 1

Liczba istotnych różnic* w zakresie wskaźników natężenia cech i ważności wartości pomiędzy charakterystykami dotyczącymi całych grup etnicznych oraz kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości

	n^{**}	CECHY						WARTOŚCI	
		wszystkie (24)		pozytywne (18)		negatywne (6)		wszystkie (18)	
		M–N	K–N	M–N	K–N	M–N	K–N	M–N	K–N
Amerykanie	86	6	9	2	7	4	2	3	10
Arabowie	80	7	20	4	14	3	6	7	14
Czesi	78	6	13	3	9	3	4	5	12
Litwini	70	7	14	4	12	3	2	6	12
Niemcy	92	4	12	2	7	2	5	4	9
Polacy	150	12	21	9	18	3	3	7	13
Rosjanie	98	7	16	5	11	2	5	6	14
Rumuni	82	3	12	2	8	1	4	6	8
Ukraińcy	76	4	15	1	10	3	5	5	11
Średnia liczba różnic		6.3	14.7	3.6	10.7	2.7	4	5.4	11.4

Oznaczenia: M–N: porównanie wizerunków mężczyzn i narodów, K–N: porównanie wizerunków kobiet i narodów.

*) Wskaźniki porównywano dwustronnym testem t , $p < .05$.

***) Ponieważ każda osoba opisywała po dwie grupy etniczne, suma poszczególnych liczebności (n) wynosi 812 a nie 406.

Tabela 2

Porównanie^{*)} charakterystyk dotyczących całych grup etnicznych oraz kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości pod względem średnich wskaźników natężenia cech pozytywnych i negatywnych oraz średnich wskaźników pozytywności postaw

	n ^{**)}	CECHY						POSTAWY							
		Pozytywne (18)			Negatywne (6)			K	N	M					
		K	N	M	K	N	M								
Amerykane	86	6.1	6.0	5.9	4.6	4.7	<	5.2	4.1	3.7	3.1				
Arabowie	80	4.8	>	4.2	4.5	3.7	<	6.0	<	6.5	2.8	>	.5	>	-.6
Czesi	78	5.5	>	5.0	5.2	3.8	<	4.4	<	5.0	3.3	>	2.6	>	1.8
Litwini	70	5.7	>	5.2	5.3	4.0	<	4.5	<	5.0	4.7	>	3.7		3.8
Niemcy	92	5.5		5.7	5.7	5.0	<	5.4		5.7	2.2		1.7		1.2
Polacy	150	6.3	>	5.2	5.5	4.0	<	4.9	<	5.3	6.5	>	5.3		5.3
Rosjanie	98	5.1	>	4.8	4.6	4.2	<	5.3	<	5.8	1.2		1.2		.5
Rumuni	82	3.3		3.4	3.3	5.4	<	6.1	<	6.6	-2.0		-1.8	>	-3.1
Ukraińcy	76	4.8	>	4.4	4.4	4.5	<	5.5	<	6.0	2.1		1.6	>	.6

Oznaczenia: K – wizerunki kobiet; N – wizerunki narodów, M – wizerunki mężczyzn.

^{*)} Wskaźniki porównywano dwustronnym testem *t*, *p* < .05.

^{**)} Ponieważ każda osoba opisywała po dwie grupy etniczne, suma poszczególnych liczebności (*n*) wynosi 812 a nie 406.

(na temat roli cechy pomocni w spostrzeganiu etnicznym zob. Bocheńska, 1999).

Dane na temat owych istotnych różnic wskazują, iż cechy pozytywne i negatywne wydają się odgrywać inną rolę w opisach grup etnicznych. Otóż wyraźny efekt ma-

skulinizacji stereotypów etnicznych, tzn. większego ich podobieństwa do opisów dotyczących mężczyzn, uzyskano przede wszystkim dla cech pozytywnych. Natomiast natężenie cech negatywnych w wizerunkach narodów różni się istotnie zarówno od ich natężenia w opisach kobiet, dla

Tabela 3

Średnie indywidualne wskaźniki stopnia podobieństwa (współczynniki korelacji *r*) pomiędzy atrybutami w opisach dotyczących narodów oraz kobiet i mężczyzn (osobno dla natężenia 24 cech i ważności 18 wartości)

	n ^{**)}	CECHY			WARTOŚCI						
		K-N	M-N	K-M	K-N	M-N	K-M				
Amerykane	86	.47	< ^{*)}	.55	>	.42	.44	<	.66	>	.47
Arabowie	80	.01	<	.64	>	-.08	.28	<	.69	>	.27
Czesi	78	.52		.54	>	.44	.46	<	.62	>	.43
Litwini	70	.37		.39	>	.25	.31	<	.40		.34
Niemcy	92	.48	<	.55	>	.48	.50	<	.65	>	.45
Polacy	150	.28	<	.35	>	.12	.38	<	.49	>	.35
Rosjanie	98	.23	<	.49	>	.21	.36	<	.51	>	.39
Rumuni	82	.52	<	.64	>	.51	.61		.63	>	.56
Ukraińcy	76	.40	<	.57	>	.36	.52	<	.61		.55
Wszystkie narody		.38	<	.53	>	.30	.44	<	.61	>	.44

Oznaczenia: K-N: stopień podobieństwa pomiędzy wizerunkami kobiet i narodów, M-N: stopień podobieństwa pomiędzy wizerunkami mężczyzn i narodów, K-M: stopień podobieństwa pomiędzy wizerunkami kobiet i mężczyzn.

^{*)} Wskaźniki stopnia podobieństwa porównywano dwustronnym testem *t*, *p* < .05.

^{**)} Ponieważ każda osoba opisywała po dwie grupy etniczne, suma poszczególnych liczebności (*n*) wynosi 812 a nie 406.

których są mniej typowe, jak i mężczyzn, dla których są bardziej charakterystyczne (zob. też porównanie globalnych wskaźników pozytywności opisów narodów z opisami kobiet i mężczyzn w tabeli 2).

Zarówno kierunki omawianych tu różnic pomiędzy natężeniem poszczególnych cech w opisach dotyczących narodów oraz przedstawicieli każdej z płci, jak i pomiędzy średnimi globalnymi wskaźnikami natężenia cech pozytywnych i negatywnych przedstawionymi w tabeli 2, wskazują, że wizerunki kobiet są przeważnie bardziej pozytywne niż opisy mężczyzn i narodów (za wyjątkiem Amerykanów, Niemców i Rumunów dla cech pozytywnych oraz Amerykanów dla cech negatywnych). W przypadku postaw sytuacja jest mniej oczywista. Dla Arabów, Czechów i Litwinów deklarowane postawy wobec kobiet są bardziej przychylne niż wobec narodów i mężczyzn, natomiast dla pozostałych narodowości nie stwierdzono istotnych różnic w postawach wobec kobiet i narodów, chociaż równocześnie zanotowano bardziej pozytywne postawy wobec kobiet niż mężczyzn. Bardziej pozytywny charakter stereotypów kobiet niż mężczyzn zanotowano także w niektórych innych badaniach (zob. Eagly i Mladinic, 1989).

Na maskulinizację opisów w przypadku większości grup etnicznych charakteryzowanych w naszych badaniach wskazują także, przedstawione w tabeli 3, średnie indywidualne współczynniki korelacji r Pearsona obliczone pomiędzy wskaźnikami natężenia cech/ważności wartości w indywidualnych opisach narodów oraz opisach dotyczących kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości.

Jak wynika z danych w tabeli 3, w przypadku większości narodowości wizerunki mężczyzn okazały się znacznie bardziej podobne do opisów narodów niż charakterystyki dotyczące kobiet. Ponadto, stopień podobieństwa opisów dotyczących kobiet i mężczyzn był wyraźnie zbliżony do stopnia podobieństwa pomiędzy wizerunkami kobiet i narodów. Efektu maskulinizacji opisów nie zanotowano dla Litwinów i Czechów (w zakresie cech) oraz dla Rumunów (w zakresie wartości).

Osobną kwestią jest ocena i porównanie stopnia maskulinizacji charakterystyk poszczególnych grup etnicznych. Ponieważ, jak wspomniano przy opisie metody, nie zostało przyjęte jedno kryterium, według którego można by uporządkować badane grupy etniczne na pewnym kontinuum, zatem trudno także o jednoznaczną interpretację uzyskanych wyników. Przyjęcie za punkt wyjścia łącznego kryterium oceny przez badanych poziomu demokracji i relatywnego statusu kobiet i mężczyzn (zob. paragraf dotyczący charakterystyki opisywanych grup etnicznych), pozwoliło na wyraźne wyodrębnienie skrajnych pod tym względem grup (Arabów z jednej strony, zaś Amerykanów i Niemców – z drugiej). Kierując się tym właśnie kryterium można zauważyć, że najsilniejszy efekt maskulinizacji mierzonej średnimi indywidualnymi współczynnikami korelacji stopnia natężenia/ważności atrybutów (jako wskaźników podobieństwa: K–N, M–N) zanotowano dla Arabów, o czym świadczy zarówno wysoki wskaźnik podobieństwa mężczyzn do narodu, jak i równoczesny całkowity brak podobieństwa charakterystyki kobiet

do opisu narodu. Natomiast dla pozostałych grup etnicznych różnice w stopniu podobieństwa kobiet i mężczyzn do wizerunku narodu są podobnego rzędu, przy pewnym zróżnicowaniu stopnia podobieństwa mężczyzn do grup etnicznych jako całości. Dotyczy to także wyników dla Amerykanów i Niemców, które choć są bardzo podobne, to nie różnią się też szczególnie od danych dla pozostałych grup etnicznych (a więc wbrew temu czego można było oczekiwać, maskulinizacja stereotypów etnicznych nie jest tam najmniejsza). W przypadku samoopisu Polaków pojawił się dodatkowy, interesujący efekt, związany prawdopodobnie z dużą wiedzą na temat własnej grupy. Zarówno Polki, jak i Polacy (mężczyźni) charakteryzowani są jako mniej podobni do narodu jako całości niż to ma miejsce dla większości pozostałych opisywanych grup etnicznych. Równocześnie jednak kobiety są spostrzegane jako mniej podobne do narodu polskiego niż mężczyźni, co świadczy o relatywnej maskulinizacji charakterystyki własnej grupy etnicznej.

ROLA PŁCI PODMIOTU W SPOSTRZEGANIU ETNICZNYM

W odróżnieniu od wyników uzyskanych przez Eagly i Kite (1987), w omawianych tu badaniach z udziałem polskich studentów zanotowano wiele różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie treści charakterystyk (tzn. natężenia przypisywanych cech oraz ważności wartości) dotyczących narodów oraz kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości. Różnice pomiędzy tworzonymi przez obie grupy wizerunkami narodów jako całości są związane ze specyfiką poszczególnych narodowości (jak na przykład omawiana dalej tendencja do faworyzowania niektórych grup etnicznych przez jedną z płci), zaś omawianie wszystkich różnic pomiędzy obu płciami w opisach każdej z narodowości przekraczałoby ograniczone ramy tego artykułu. Zamiast tego przedstawimy tylko niektóre interesujące prawidłowości związane z płcią uczestników badań, dotyczące kilku aspektów spostrzegania etnicznego. Chociaż nie zawsze są one bardzo wyraźne, wydaje się, że warto o nich wspomnieć ze względu na prawie kompletny brak danych dotyczących specyfiki spostrzegania etnicznego kobiet i mężczyzn.

Posługiwanie się stereotypami płci w spostrzeganiu etnicznym

W zakresie opisów dotyczących kobiet i mężczyzn jako przedstawicieli grup etnicznych zanotowano interesującą, chociaż niezbyt silną tendencję do wyraźniejszego posługiwania się przez badanych niektórymi elementami stereotypu płci przeciwnej przy charakteryzowaniu jej przedstawicieli (na temat stereotypów płci zob. np. Williams i Best, 1990). I tak na przykład, gdy wziąć pod uwagę wizerunek mężczyzn (we wszystkich grupach etnicznych rozpatrywanych łącznie), to są oni charakteryzowani przez kobiety zgodnie ze stereotypem mężczyzny, jako bardziej ambitni i niezależni niż przez samych mężczyzn (dwustronny test t , dla $p < .05$). Mężczyźni również określają

kobiety (wszystkich narodowości rozpatrywanych łącznie) bardziej stereotypowo, jako mniej ambitne i logiczne, ale jednocześnie – mniej chłodne, obłudne i podstępne, niż to robią kobiety (test t , $p < .05$).

Zanotowano także, związaną z posługiwaniem się stereotypem płci, korelację stopnia podobieństwa (pod względem przypisywanych wartości) opisów kobiet do opisów mężczyzn oraz narodów z postawami wobec kobiet. Otóż zarówno studentki jak studenci deklarowali tym bardziej pozytywne postawy wobec kobiet, im mniej podobne (pod względem wartości) były ich opisy kobiet do opisów narodów, a także do charakterystyk mężczyzn. Odpowiednie współczynniki korelacji r Pearsona pomiędzy stopniem podobieństwa kobiet do narodów (mierzonego jako indywidualny współczynnik korelacji pomiędzy szacowaną ważnością wartości kobiet i narodów, dla 9 narodów łącznie) oraz postawami wobec kobiet wynosiły: $r = -.12$ dla kobiet ($p < .05$) oraz $r = -.19$ dla mężczyzn ($p < .01$). Z kolei współczynniki korelacji pomiędzy stopniem podobieństwa kobiet do mężczyzn oraz postawami wobec kobiet wynosiły: $r = -.19$ dla kobiet oraz $r = -.22$ dla mężczyzn (oba $p < .01$). Może to oznaczać, że dla studentów obu płci istotnym i powszechnie podzielanym elementem stereotypu kobiet jest unikalność cenionych przez nie wartości. Zbyt duże podobieństwo kobiet zarówno do narodów jak i do mężczyzn mogłoby w pewien sposób zagrażać specyfice ich „kobiecości” i wiązać się z mniej przychylnymi postawami wobec nich. Zarysowana

tu tendencja wymaga jednak dalszych badań, ponieważ przedstawione współczynniki korelacji, chociaż istotne ze względu na dużą liczbę badanych, nie są jednak wysokie.

Stopień maskulinizacji wizerunków grup etnicznych wśród kobiet i mężczyzn

Zobaczmy teraz, czy wcześniej opisany efekt maskulinizacji wizerunków etnicznych występuje w tym samym stopniu dla badanych kobiet i mężczyzn? Aby odpowiedzieć na to pytanie porównano (dwustronnym testem t , $p < .05$) indywidualne wskaźniki podobieństwa kobiety-naród (K–N) i mężczyźni – naród (M–N) wśród spostrzegających kobiet i mężczyzn (osobno dla cech i dla wartości). Porównania te przedstawiono w tabeli 4.

Stopień maskulinizacji wizerunków etnicznych, polegający na większym podobieństwie opisów mężczyzn do opisów narodów (niż kobiet do narodów) okazał się zbliżony dla badanych studentek i studentów. Obie grupy w porównywalnym zakresie „przeceniały” podobieństwo mężczyzn do narodów. Równocześnie jednak okazało się, o czym mowa dalej, że przedstawiciele obu płci inaczej spostrzegali „wyjściowy” stopień wzajemnego podobieństwa pomiędzy narodami oraz kobietami i mężczyznami tych narodowości.

Tabela 4

Srednie indywidualne wskaźniki stopnia podobieństwa (współczynniki korelacji r) obu płci do narodów dla badanych kobiet i mężczyzn (osobno dla natężenia 24 cech i ważności 18 wartości)

	n^{**}	CECHY				WARTOŚCI			
		Kobiety		Mężczyźni		Kobiety		Mężczyźni	
		K–N	M–N	K–N	M–N	K–N	M–N	K–N	M–N
Amerykianie	86	.48	<*)53wIEL-KOŚĆ	.45	< .58	.38	< .61	.52	< .73
Arabowie	80	-.05	< .65	.11	< .63	.27	< .64	.30	< .77
Czesi	78	.48	.46	.57	.63	.43	< .62	.50	< .63
Litwini	70	.23	.26	.57	.58	.26	.29	.38	< .54
Niemcy	92	.51	.61	.44	< .57	.49	< .66	.52	< .64
Polacy	150	.32	.27	.22	< .46	.36	.42	.46	.52
Rosjanie	98	.17	< .48	.32	< .50	.31	< .42	.42	< .63
Rumuni	82	.51	< .66	.53	.61	.61	.65	.61	.61
Ukraińcy	76	.35	< .60	.45	.54	.52	< .67	.51	.55
Wszystkie narody		.34	< .50	.40	< .57	.41	< .58	.48	< .65

Oznaczenia: K–N: stopień podobieństwa pomiędzy wizerunkami kobiet i narodów, M–N: stopień podobieństwa pomiędzy wizerunkami mężczyzn i narodów.

*) Wskaźniki stopnia podobieństwa porównywano dwustronnym testem t , $p < .05$.

**) Ponieważ każda osoba opisywała po dwie grupy etniczne, suma poszczególnych liczebności (n) wynosi 812 a nie 406.

Wielkość spostrzeganego wzajemnego podobieństwa kobiet, mężczyzn i narodów a płeć badanych

Gdy dodatkowo porównamy w tabeli 4 wskaźniki podobieństwa K–N i M–N dla wszystkich narodów łącznie (wiersz 10), zanotowane dla kobiet i dla mężczyzn (porównywane są wskaźniki w kolumnach 1 i 3 oraz 2 i 4 – dla cech oraz wskaźniki w kolumnach 5 i 7 oraz 6 i 8 – dla wartości) zauważyć można, że mężczyźni spostrzegali większe niż kobiety podobieństwo narodów zarówno do kobiet, jak i do mężczyzn (a także, czego nie ma w tabeli – kobiet do mężczyzn w zakresie wartości). Powyższe różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w ocenie stopnia podobieństwa K–N i M–N są istotne (dwustronny test t , $p < .05$). Biorąc jednak pod uwagę poszczególne narodowości, powyższą tendencję zanotowano tylko dla niektórych opisywanych grup etnicznych. Informują o tym istotne efekty interakcji narodowość \times płeć podmiotu (towarzyszące istotnym efektem głównym narodowości i płci podmiotu) uzyskane w analizie wariancji przeprowadzonej (osobno dla cech i wartości) dla indywidualnych wskaźników podobieństwa (współczynników korelacji r): kobiety–naród (K–N), mężczyźni–naród (M–N) i kobiety–mężczyźni (K–M) jako zmiennych zależnych oraz płci podmiotu (2) i narodowości (9) opisywanej grupy etnicznej jako zmiennych niezależnych.

W przypadku opisów dotyczących cech, efekt interakcji narodowości i płci podmiotu był istotny zarówno dla stopnia podobieństwa pomiędzy narodami i kobietami ($F = 2.87$, $p < .01$), jak i pomiędzy narodami i mężczyznami ($F = 2.91$, $p < .01$). Szczególnie w przypadku niektórych narodowości mężczyźni opisywali narody jako bardziej podobne pod względem cech do kobiet (Rosjanie, Litwini, Arabowie i Ukraińcy) i do mężczyzn (Czesi, Litwini i Polacy) niż to robiły kobiety. Płeć badanych nie miała natomiast związku ze stopniem podobieństwa cech w ich opisach dotyczących kobiet i mężczyzn (K–M).

W przypadku stopnia podobieństwa mężczyzn do narodów (M–N) pod względem wartości, efektowi głównemu narodowości oraz płci podmiotu towarzyszyła istotna interakcja tych czynników ($F = 2.38$, $p < .05$). Wskazywała ona na szczególnie dużą różnicę pomiędzy badanymi kobietami i mężczyznami w zakresie stopnia podobieństwa (większego w przypadku mężczyzn) dokonywanych przez nich opisów niektórych grup etnicznych (Amerykanów, Rosjan, Litwinów oraz Arabów) do opisów dotyczących mężczyzn tych narodowości. W zakresie podobieństwa wartości kobiet i narodów (K–N) oraz kobiet i mężczyzn (K–M), istotne okazały się efekty główne narodowości i płci podmiotu (mężczyźni opisywali kobiety jako bardziej podobne do narodów i do mężczyzn niż to czyniły kobiety), natomiast efekty interakcji nie były istotne.

Podsumowując, zbliżonemu efektowi maskulinizacji wizerunków etnicznych przez kobiety i mężczyzn towarzyszyła tendencja do spostrzegania przez mężczyzn większego niż przez kobiety „wyjściowego” podobieństwa obu płci zarówno do grup narodowych, jak i do siebie wzajemnie.

Brak efektu faworyzowania własnej płci w spostrzeganiu etnicznym

Wbrew oczekiwaniom, nie zanotowano istotnego efektu faworyzowania własnej płci w spostrzeganiu etnicznym. Chociaż, jak już wspomniano wcześniej, zanotowano wiele różnic, związanych z płcią podmiotu, pomiędzy opisami dotyczącymi narodów oraz kobiet i mężczyzn poszczególnych narodowości, to jednak ani kobiety ani mężczyźni nie tworzyli bardziej przychylnych charakterystyk typowych przedstawicieli własnej płci wśród innych narodowości.

Pojawił się natomiast, trudny do interpretacji, efekt związanego z płcią badanych faworyzowania niektórych grup etnicznych (oraz mężczyzn i kobiet tych narodowości). W przypadku Amerykanów, Rosjan i Ukraińców, to kobiety bardziej pozytywnie charakteryzowały naród i obie płci, natomiast w przypadku Polaków i Litwinów – czynili to mężczyźni (dla poszczególnych opisywanych grup porównywano średnie wskaźniki natężenia 24 cech przy pomocy dwustronnego testu t , $p < .05$).

Stopień faworyzacji Polaków a płeć badanych

Aby odpowiedzieć na pytanie, czy studenci faworyzowali Polaków jako naród (oraz Polki i Polaków–mężczyzn) w stosunku do pozostałych grup etnicznych (oraz kobiet i mężczyzn innych narodowości) oraz czy były w tym zakresie różnice związane z płcią badanych, porównywano testem MODLSD (*Modified Least Significant Difference Test*) średnie wskaźniki natężenia poszczególnych cech w opisach Polaków (oraz polskich kobiet i mężczyzn) z odpowiednimi wskaźnikami w opisach pozostałych narodowości. Porównania te przeprowadzono zarówno dla wszystkich badanych łącznie, jak też odrębnie dla studentek i dla studentów.

Dla większości cech (18 spośród 24), Polacy (jako naród) byli charakteryzowani przez całą grupę badanych bardziej pozytywnie niż Arabowie i/lub Rumuni, a ponadto, niekiedy, niż Ukraińcy, lecz także dość często (11 cech), mniej przychylnie niż Amerykanie i/lub Niemcy. Efekt faworyzacji własnego narodu miał więc ograniczony zasięg.

Natomiast w przypadku opisów dotyczących typowych reprezentantów płci, a szczególnie kobiet, efekt ten był wyraźniejszy. Polacy–mężczyźni byli opisywani mniej pozytywnie niż Amerykanie i/lub Niemcy pod względem już tylko 4 cech, zaś bardziej pozytywnie niż mężczyźni innych narodowości (najczęściej – niż Arabowie i Rumuni, ale także, czasem, niż pozostali) pod względem aż 21 cech, choć nie zawsze oznaczało to przypisywanie w tych przypadkach rodakom–mężczyznom szczególnie wysokiego nasilenia cech pozytywnych (i niskiego – negatywnych). Efekt faworyzowania Polek w stosunku do kobiet innych narodowości był jeszcze silniejszy. Dla typowych Polek, wskaźniki natężenia cech pozytywnych były bardzo wysokie (1 lub 2 pozycja pod tym względem) w przypadku 14 cech (spośród 24). Dla następujących 9 cech pozytywnych była to lokata najwyższa, a więc były one charakteryzowane jako najbardziej: czyste, kochające, obdarzone wyobraźnią, odpowiedzialne, pomocne, uczci-

we, uprzejme, uzdolnione, wybaczące. Polki były także charakteryzowane jako najmniej nieprzyjazne.

Powyższy efekt wiązał się z płcią uczestników badań. Typowi polscy mężczyźni byli opisywani bardziej przychylnie niż mężczyźni pozostałych narodowości w wyższym stopniu przez mężczyzn niż przez kobiety. W opisach dokonywanych przez mężczyzn, Polacy–mężczyźni otrzymali bardzo pozytywne charakterystyki (1 lub 2 pozycja wśród innych narodowości) w zakresie 9 cech pozytywnych, zaś w opisach kobiet – w zakresie 4 cech (1 pozytywnej – duże natężenie i 3 negatywnych – małe natężenie). Natomiast typowe polskie kobiety były opisywane bardziej pozytywnie niż kobiety pozostałych narodowości w podobnym stopniu przez badanych studentów i studentki (14 charakterystyk wysoce pozytywnych w opisach kobiet i 13 – w opisach mężczyzn).

ZAKOŃCZENIE

Przedstawione w tym artykule badania dostarczyły wielu interesujących danych dotyczących roli płci w spostrzeganiu grup etnicznych. Potwierdzono istnienie wyraźnego efektu maskulinizacji wizerunków etnicznych w badanej grupie polskich studentów. Tworzone przez nich wizerunki narodów jako całości były bardziej podobne do opisów dotyczących mężczyzn niż do opisów kobiet danej narodowości. Efekt ten był istotny nawet w przypadku charakterystyk grup spostrzeganych jako wysoce demokratyczne i o wysokim statusie społecznym kobiet, np. Amerykanów i Niemców. Wydaje się, że na wyrazistość tego efektu mógł mieć wpływ uwarunkowany kulturowo, relatywnie bardziej tradycyjny (niż np. u amerykańskich studentów badanych przez Eagly i Kite) model ról obu płci przyjmowany przez polskich studentów jako jeden z punktów wyjścia dla charakteryzowania nie tylko własnej, ale i innych grup narodowych.

Wizerunki kobiet jako reprezentantek różnych grup etnicznych były bardziej pozytywne niż charakterystyki dotyczące mężczyzn tych narodowości. Być może zatem zwrócenie uwagi osób dokonujących opisów grup etnicznych na fakt, że ich równoprawnymi reprezentantami są również kobiety, spowodowałoby tworzenie bardziej przychylnych wizerunków etnicznych.

Uzyskane wyniki wskazują także na istnienie różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami w spostrzeganiu grup etnicznych. Odmienny sposób charakteryzowania poszczególnych narodów oraz ich kobiecych i męskich reprezentantów przez polskich studentów i studentki, polegający na przypisywaniu charakteryzowanym grupom różnego natężenia cech i odmiennej ważności wartości, składa się na kilka interesujących prawidłowości.

Przy opisywaniu typowych reprezentantów przeciwnej płci w różnych grupach etnicznych uczestnicy badań posługiwali się inaczej niektórymi elementami stereotypów płci. Zgodnie ze stereotypem, mężczyźni opisywali kobiety różnych narodowości jako mniej ambitne i logiczne, ale jednocześnie – mniej chłodne, obłudne i podstępne, niż to czyniły kobiety, natomiast kobiety charakteryzowały

mężczyzn jako bardziej ambitnych i niezależnych niż to robili mężczyźni. Szczególną rolę wydaje się przy tym pełnić stereotyp kobiety. Otóż zarówno studentki jak studenci deklarowali tym bardziej pozytywne postawy wobec kobiet, im mniej podobne pod względem wartości były ich opisy kobiet do opisów narodów, a także do charakterystyk mężczyzn. Wydaje się więc, że unikalność systemu wartości kobiet jest znaczącym wyznacznikiem ich pozytywnego spostrzegania.

Stopień maskulinizacji wizerunków etnicznych, wyrażający się większym podobieństwem opisów narodów do opisów mężczyzn niż kobiet, był zbliżony wśród kobiet i mężczyzn. Jednak towarzyszyła mu tendencja do spostrzegania przez mężczyzn większego (niż przez kobiety) podobieństwa zarówno pomiędzy narodami i kobietami, jak i narodami i mężczyznami, a także pomiędzy kobietami i mężczyznami.

Nie zaobserwowano przewidywanej faworyzacji własnej płci. Kobiety i mężczyźni spostrzegali przedstawicieli obu płci podobnie pozytywnie. Natomiast w trakcie analizy efektu faworyzowania własnego narodu wśród innych grup etnicznych zanotowano specyficzny przejaw relatywnego faworyzowania własnej płci. Okazało się, że typowi polscy mężczyźni byli opisywani bardziej przychylnie niż mężczyźni pozostałych narodowości w wyższym stopniu przez mężczyzn niż przez kobiety.

Przy analizach o charakterze korelacyjnym łatwo natknąć się na różne, wcześniej nie przewidywane, prawidłowości. Wydaje się jednak, że w przypadku przedstawionych tu, w dużym stopniu eksploracyjnych, badań nad rolą płci w spostrzeganiu etnicznym opisane prawidłowości składają się na dość spójny obraz. Potwierdza on dużą rolę utrwalonych schematów, czy też stereotypów w spostrzeganiu grup etnicznych. Wynikają one zarówno z indywidualnego doświadczenia bycia mężczyzną lub kobietą w określonych warunkach kulturowych, „nakładającego się” na sposób widzenia innych, jak też ze zdeterminowanego statusem społecznym płci znaczenia kobiet i mężczyzn jako mniej lub bardziej „typowych” reprezentantów poszczególnych narodów.

Przedstawione wyniki tworzą wystarczająco klarowny i sugestywny obraz, aby zachęcać do dalszych badań, które pozwoliłyby między innymi określić, na ile naszkicowane tu prawidłowości ograniczają się do specyficznej rzeczywistości polskich studentów, na ile zaś mają bardziej uniwersalny charakter. Jednak już teraz wydaje się oczywiste, że analizując spostrzeganie etniczne nie można pomijać czynnika płci, zarówno osób będących podmiotami, jak i obiektami tego procesu.

LITERATURA

- Abate, M., Berrien, F.K. (1967). Validation of stereotypes: Japanese versus American students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7, 4, 435-438.
- Best, D.L., Williams, J.E. (1997). Sex, gender, and culture. W: J.W. Berry, M.H. Segall, C. Kagitcibasi (red.), *Handbook of cross-cultural psychology. Vol.3: Social behavior and applications* (s. 163-212). Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn & Bacon.

- Bocheńska, D. (1995). A case of international perception: Selected data from a Polish-American study. *Polish Psychological Bulletin*, 28, 2, 128-144.
- Bocheńska, D. (1998). The role of gender in ethnic perception. Niepublikowany raport z badań w ramach indywidualnego grantu nr 1156/1997, The Research Support Scheme.
- Bocheńska, D. (1999). Cecha pomocny w spostrzeganiu etnicznym. W: D. Doliński, W. Łukaszewski (red.), *Kolekwia Psychologiczne Nr 7, Opresja i pomoc* (s. 207-220). Warszawa: Instytut psychologii PAN.
- Buss, D.M. (1995). Psychological sex differences. *American Psychologist*, 50, 3, 164-168.
- Eagly, A.H. (1995). The science and politics of comparing women and men. *American Psychologist*, 50, 3, 145-158.
- Eagly, A.H., Kite, M.E. (1987). Are stereotypes of nationalities applied to both women and men? *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 3, 451-462.
- Eagly, A.H., Mladinic, A. (1989). Gender stereotypes and attitudes toward women and men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15, 4, 543-558.
- Eagly, A.H., Steffen, V.J. (1984). Gender stereotypes stem from the distribution of women and men into social roles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 735-754.
- Hyde, J.S., Plant, E.A. (1995). Magnitude of psychological gender differences. *American Psychologist*, 50, 3, 159-161.
- Howard, J.A., Hollander J. (1997). *Gendered situations, gendered selves. A gender lens on social psychology*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Marecek, J. (1995). Gender, politics, and psychology's ways of knowing. *American Psychologist*, 50, 3, 162-163.
- Marjoribanks, K., Jordan, D.F. (1986). Stereotyping among Aboriginal and Anglo-Australians. The uniformity, intensity, direction, and quality of auto-, and heterostereotypes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 17, 1, 17-28.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Schwartz, S.H., Struch, N. (1989). Values, stereotypes, and intergroup antagonism. W: D. Bar-Tal, C.F. Graumann, A.W. Kruglanski, W. Stroebe (red.), *Stereotyping and prejudice: changing conceptions* (s. 151-167). New York: Springer-Verlag.
- Williams, J.E., Best, D.L. (1990). Measuring sex stereotypes. A multination study. *Cross-cultural Research and Methodology Series, Vol. 6*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.